
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXI (2024), №2
s. 129-139
doi: 10.36121/dtarasiuk.21.2024.2.129

Dariusz Tarasiuk
ORCID 0000-0002-8842-1410
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)-

Jan Żypowski (1799-1866). Niezwykłe losy duchownego greckokatolickiego

Streszczenie: Duchowieństwo greckokatolickie diecezji chełmskiej w XIX stuleciu było grupą zróżnicowaną pod względem intelektualnym i moralnym. Wśród niej byli kapłani, którzy swoim postępowaniem wzbudzali kontrowersje. Jednym z nich był ksiądz Jan Żypowski. Zapoznając się z jego życiem można poznać wady dotyczące całe środowisko. Jego losy to pasmo ciągłych sporów z wiernymi, kolatorami, urzędnikami i duchownymi. Konfliktowego zachowania Żypowskiego nie były w stanie powstrzymać żadne upomnienia ani kolejne wyroki sądów duchownych i świeckich, które zresztą nie były zbyt surowe. Zapoznając się z losami księdza Jana trzeba jednak pamiętać, że był on osobą nietypową dla ogółu duchowieństwa greckokatolickiego.

Słowa kluczowe: Królestwo Polskie, Cerkiew unicka, Jan Żypowski, chełmska diecezja unicka, duchowieństwo parafialne

Jan Żypowski (1799-1866). An extraordinary fate of a Greek Catholic priest

Annotation: The Greek Catholic clergy of the Chełm diocese in the 19th century were a diverse group in terms of intellectual and morality. Among them were priests who stirred up controversy with their behavior. One of them was Father Jan Żypowski. By learning about his life, one can learn about the flaws that affected the entire environment. His fate is a series of constant disputes with the faithful, patrons, officials and clergy. Żypowski's conflictual behavior was not stopped by any admonitions or subsequent verdicts of clerical and secular courts, which were not too severe. However, when learning about the fate of Father Jan, one must remember that he was not a typical person for the Greek Catholic clergy in general.

Keywords: Kingdom of Poland, Uniate Church, Jan Żypowski, Chełm Uniate diocese, parish clergy

Ważnym częścią, w zdecydowanej większości chłopskiej, społeczności greckokatolickiej byli kapłani. W porównaniu z duchowieństwem rzymskokatolickim byli oni grupą znajdującą się na ogół w nie najlepszej sytuacji materialnej. W wielu przypadkach posiadali na utrzymaniu wielodzietne rodziny, przy znacząco niższej na ogół dochodowości ich beneficjów. Słaby nieraz poziom wykształcenia duchownych unickich i trudności materialne wpływały na ich poziom moralny i prowadziły do konfliktów z otoczeniem.

Jednym z kilkuset kapłanów greckokatolickiej diecezji chełmskiej w XIX wieku był Jan Żypowski. Publikacja nie jest próbą przedstawienia całego środowiska zawodowego, gdyż ksiądz Jan nie był przeciętnym kapłanem¹. Jego zachowanie nie mieściło się w przewidzianym przez środowisko schemacie życiowym i przerastało go odnalezienie się w wielu relacjach: z wiernymi, z kolatorami, z władzami diecezjalnymi. Był uosobieniem wielu wad, które były udziałem ówczesnego duchowieństwa unickiego. Na wstępie należy podkreślić, że niezwykłość jego losów wynika nie tylko z samego zachowania, gdyż poza nim byli inni zachowujący się niewłaściwie księża unicy. W przypadku większości z nich było to połączone z nadmiernym spożywaniem alkoholu. Tymczasem dokumenty nie łączą postępowania księdza Żypowskiego z pijaństwem². Jego postać nie doczekała się dotychczas naukowego opracowania. Więcej uwagi poświęcił mu jedynie Lech Łukaszuk w popularnonaukowej publikacji o dziejach Nepli i Krzyczewa³.

Jan Żypowski pochodził z rodziny o ponad wielowiekowej tradycji duchownej. Plebania w Rudnie należała do jego przodków co najmniej od 1640 roku⁴. Potwierdzały to kolejne przywileje królewskie (Władysława IV, Jana Kazimierza, Jana III Sobieskiego, Augusta III i Stanisława Augusta Poniatowskiego) nadające probostwo Żypowskiem⁵. Powodowało to zresztą skomplikowaną sytuację, gdyż istniały wątpliwości prawne czy zabudowania parafialne są własnością parafii czy prywatną rodziny Żypowskich.

Jan Żypowski ur. się 8 X 1799 r. w Rudnie w rodzinie miejscowego proboszcza Jakuba (ok. 1770-1822) i jego żony Anastazji z Odelskich. Jego ojciec całe swoje kapłańskie życie spędził w Rudnie. Początkowo będąc wikarym przy swoim ojcu

¹ Badania poszczególnych grup zawodowych, w tym duchowieństwa unickiego, możemy prowadzić dwoma sposobami, tj. omawiając syntetycznie całość środowiska lub też prezentować je na przykładzie opisu działalności wybranych jednostek. W tym drugim przypadku, trzeba pamiętać, że zwykle zajmujemy się wówczas nie osobami „przeciętnymi”, a wyróżniającymi się pozytywnie lub negatywnie na tle pozostałych.

² Niewłaściwe zachowania księży greckokatolickich w diecezji chełmskiej nie zostały dotychczas dokładnie zbadane przez historyków. Problem ten podejmowali jedynie: P. Ślaza, *Naruszenia dyscypliny wśród kleru greckokatolickiej diecezji chełmskiej w okresie rządów biskupa Filipa Felicjana Szumborskiego (w świetle protokołów posiedzeń konsystorza diecezjalnego)*, „TeKa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie”, 2009, t. 5–6, s. 50–72; P. Sęczyk, *Duchowieństwo parafialne Kościoła unickiego w Królestwie Polskim w latach 1815–1875*, Lublin 2022 [maszynopis rozprawy doktorskiej], s. 174–185.

³ L. Łukaszuk, *Neple. Krzyczew. Wczoraj i dziś*, Biała Podlaska 2016.

⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Chełmski Konsystorz Greckokatolicki (dalej: CHKGK), sygn. 1145, k. 48, Wypis notarialny... 6 II 1823.

⁵ APL, CHKGK, sygn. 1145, k. 40, Pismo KRWRiOP do biskupa chełmskiego...

Justynie (zm. 1796), a po jego śmierci był najpierw administratorem, a od 1812 r. proboszczem tej parafii, obejmującej swoim zasięgiem wsie: Rudno, Brzozowy Kąt, Derewiczna i Wiski⁶. Jan miał trzech braci. Podobnie jak on karierę unickiego duchownego obrał Stefan⁷. Niewiele informacji zachowało się o Szymonie. W 1842 r. był stanu wolnego i zamieszkiwał razem z rodziną Jana w Neplach⁸. Najmłodszy z braci Antoni, ur. 1818 r., był urzędnikiem, m.in. burmistrzem w Tarnogrodzie, gdzie przeszedł na prawosławie⁹. Jan Żypowski ożenił się w 1822 r. z córką duchownego greckokatolickiego Teodozją Charłampowicz. Mieli oni 11 dzieci urodzonych w latach 1823-1847, z których ośmioro przeżyło dzieciństwo: Tomasz, Andrzej, Jan, Jakub i Stefan oraz Dominika, Zofia i Anna¹⁰. Co może świadczyć zarówno o dobrej opiece nad dziećmi, jak i potrzebie dużych wydatków finansowych związanych z ich wychowaniem i wykształceniem. Czterech synów Jana zostało duchownymi unickimi: Tomasz¹¹, Andrzej¹², Jan¹³ i Jakub¹⁴.

Wracając do księdza Jana trzeba zauważyć, że dysponujemy niewielką ilością materiałów o jego życiu przed święczeniami kapłańskimi. Ukończył on 6 klas w szkołach w Białej [Podlaskiej] i Łukowie a następnie greckokatolickie seminarium du-

⁶ Jakub Żypowski prawdopodobnie należał do tajnego towarzystwa (masonerii). W 1815 r. proboszcz unicki z Drełowa Paweł Mazanowski stwierdził, że ten miał się z tym wcale nie kryć. APL, CHKGK, sygn. 1144, k. 1, Pismo biskupa brzeskiego do Ministra Spraw Wewnętrznych i Religijnych... 21 IX 1811, k. 25-28, Protokół śledztwa... 20 XI 1815; sygn. 139, k. 210, Wizyta cerkwi parochialnej rudnieńskiej... 1812.

⁷ Ur. w 1804 r., ukończył szkołę w Łukowie (III klasy). Święcenia kapłańskie otrzymał w 1827 roku. W kolejnych latach był kolejno administratorem w Pawłowie, Łomazach, Kaniach i Holeszowie, gdzie został proboszczem. Zm. w 1846 r. w Holeszowie. APL, CHKGK, sygn. 1149, k. 3, Opis życia Stefana Żypowskiego... 19 III 1835.

⁸ APL, Akta stanu cywilnego parafii greckokatolickiej w Rudnie, sygn. 4, akt ur. nr 23 z 1815.

⁹ Ibidem, sygn. 6, akt ur. nr 5 z 1818; T. Osiński, „Propaganda luchowska”. *Kulisy konwersji na prawosławie unitów wsi Luchów, Babice, Potok Górny w latach czterdziestych XIX wieku*, „Res Historica”, t. 26, 2008, s. 63-89.

¹⁰ APL, CHKGK, sygn. 154, k. 604-605. Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

¹¹ Ur. w 1825 r., ukończył cztery klasy szkoły powiatowej w Białej [Podlaskiej] i sześć klas gimnazjum w Łukowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1850 roku. Był administratorem w Dokudowie, Ortelu Książęcym i Ortelu Królewskim, proboszczem w Ortelu Królewskim i Kolembrodach, administratorem w Korczówce. APL, CHKGK, sygn. 1151, k. 7. Opis życia Tomasza Żypowskiego; P. Sęczyk, *op. cit.*, s. 707.

¹² Ur. w 1829 r., ukończył siedem klas w szkołach siedleckich. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1851 roku. Był kolejno kooperatorem w Kolembrodach, administratorem w Parczewie, Wytucznie, Wołoskowieli, Międzyrzeczu Starym i Kolembrodach, gdzie w latach 1858-1864 był proboszczem. Następnie był proboszczem w Rudnie (1864-1867). Potem na parafiach Ortel Książęcy i Sokołów [Podlaski]. APL, CHKGK, sygn. 1143, k. 35. Opis życia Andrzeja Żypowskiego, P. Sęczyk, *op. cit.*, s. 704.

¹³ Ur. w 1840 r., ukończył cztery klasy Szkoły Powiatowej w Białej [Podlaskiej]. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1865 roku. Do likwidacji Cerkwi greckokatolickiej był administratorem parafii w Terespolu, Dubience i Sopoćkinie. APL, CHKGK, sygn. 1148, k. 700-701. Opis życia Jana Żypowskiego... 2 VI 1896, P. Sęczyk, *op. cit.*, s. 705.

¹⁴ Ur. w 1843 r., ukończył siedmioklasowe gimnazjum w Lublinie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1865 roku. Był następnie wikarym w Łopienniku, administratorem w Rokitnie, Ortelu Królewskim i Ortelu Książęcym. P. Sęczyk, *op. cit.*, s. 706.

chowne w Chełmie¹⁵. Już tam ujawniły się niepokojące cechy jego charakteru, gdyż podburzał on innych alumnów do nieposłuszeństwa wobec nauczycieli¹⁶. Jego pobyt w seminarium zakończył się, wraz ze śmiercią 23 X 1822 r. ojca. Według tradycji proboszczem w Rudnie powinien zostać jego najstarszy syn, czyli Jan, naturalnie po uzyskaniu święceń kapłańskich. Te zresztą otrzymał szybko, gdyż już w grudniu 1822 r. Formalnie nie było więc przeszkód i biskup chełmski Ferdynand Ciechanowski powierzył mu administrowanie parafią w Rudnie¹⁷.

Wówczas ksiądz Jan zwrócił się do zarządcy dóbr rządowych ordynata Stanisława Zamoyskiego z prośbą o prezentę. Ten w odpowiedzi z lutego 1823 r. skierowanej do wstawiającego się za Żypowskim biskupa chełmskiego zdecydowanie nie wyraził na nią zgody. Swoją odmowę argumentował licznymi skargami wiernych. Zamoyski pisał m.in.: „obwiniony jest powszechnie, [...] iż za życia jeszcze nieboszczyka swego ojca dopuszczał się w sposobie egzekucji wybierania po wsiach od włościan pieniędzy, zboża, drobiu itp. rzeczy, za modlitwy odbywane przez ojca, które z obowiązku bez żadnej daniny były odprawiane”¹⁸. Ordynat proponował przekazanie probostwa w Rudnie innemu duchownemu¹⁹. W odpowiedzi na te zarzuty Jan Żypowski zareagował, jak pokazała przyszłość, w charakterystyczny dla niego sposób. Oskarżył skarżących go o oczernianie i stwierdził, że nie poczuwa się do żadnej winy²⁰. W celu wyjaśnienia sytuacji, 23 IV 1823 r. odbyło się śledztwo, które miało rozstrzygnąć, po czyjej stronie leży prawda. Żypowski tłumaczył, że zwyczajowo zbierał od włościan tylko: owies, mąkę i grzyby, 6 jaj i po 1 groszu. A jedyny przypadek ździerstwa z jego strony miał miejsce w 1812 r., gdy jeszcze jako młody chłopak, krzyczał na jakąś kobietę, aby przyniosła czegoś więcej. Znalazł też 10 świadków, którzy stwierdzili, że chłopci podpisali skargę przeciwko niemu na rozkaz urzędników dworskich. Wysunął również opinię, że przywódca lokalnej opozycji Antoni Szczygiel był pospolitym złodziejem. Ostatecznie oskarżenia wysuwane wobec duchownego uznano za nieprawdziwe²¹.

Nie zakończyło to sporów związanych z obsadzeniem wakującego probostwa. Zamoyski prezentę na nie dał innemu księdzu, bez zgody biskupa chełmskiego. Wywołało to wiele kłopotów związanych z sytuacją prawną tego probostwa. Należało ono do dóbr rządowych i kłopoty sprawiało jednoznaczne ustalenie kto ma dawać prezentę kandydatowi na proboszcza. Ponadto Żypowscy posiadali nadania królewskie, o czym już wspomniano, które mówiły, że beneficjum parafialne jest ich własnością. Nie mogąc otrzymać probostwa w Rudnie Jan Żypowski zażądał wypłacenia odszkodowania w kwocie 12 tys. złp za zabudowania plebanijne, które jego przodkowie wzniesli na własny koszt. Do tego należało doliczyć wartość ziemi parafial-

¹⁵ Znał biegle języki: polski, ruski i łaciński oraz podstawy niemieckiego, francuskiego i greckiego. APL, CHK GK, sygn. 154, k. 604, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej 19/31 XII 1852.

¹⁶ Ibidem, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

¹⁷ APL, CHK GK, sygn. 1145, k. 48, Wypis notarialny... 6 II 1823.

¹⁸ Ibidem, k. 5, Pismo Zamoyskiego do biskupa chełmskiego F. Ciechanowskiego... 20 II 1823.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, k. 7, Pismo J. Żypowski do biskupa chełmskiego... 28 III 1823.

²¹ Ibidem, k. 11, Sprawozdanie ze śledztwa... 23 IV 1823.

nej²². Ostatecznie Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (KRWRiOP) nie wiedząc jak rozstrzygnąć ten problem, wybrała najłatwiejsze rozwiązanie i wyznaczyła Żypowskiego administratorem w Rudnie²³.

Otrzymań, z takim trudem, parafii w Rudnie nie wpłynęło na poskromienie konfliktowego charakteru Żypowskiego. Jego spory z parafianami stawały się coraz ostrzejsze. W ich wyniku już 2 VII 1826 r. część wiernych (m.in. sołtys z Rudna Jakub Bobruk) skierowała do KRWRiOP prośbę o zmianę administratora. Wniosek argumentowano dużą „uciążliwością”, czyli bezprawnym pobieraniem zbyt wysokich opłat za posługi duszpasterskie i administracyjne przez administratora, który zawyżał je, np. nie zadawałając się ustawowymi wysokościami opłat za sporządzenie aktu stanu cywilnego. Za akt chrztu brał od rodziców chrzestnych dodatkowo po 18 gr. i bułkę chleba, za akt małżeństwa brał 13 złp, a w niektórych przypadkach nawet 20 czy 22 złp. oraz garniec piwa, kurę i chleb. Natomiast pogrzeb kosztował u niego 8-13 złp za dorosłego i 6-8 złp za dziecko, plus 2-3 złp dla diaka cerkiewnego. Ponadto Żypowski nie wyrażał zgody, na spowiedź wiernych przed Wielkanocą przed dokonaniem nie przewidzianej prawem opłaty – 3 gr. za kartkę. Za udanie się do chorego pobierał 15 gr. a za namaszczenie olejami 1 złp. Ponadto święcił chleb przed Wielkanocą i Zielonymi Świątkami po zebraniu opłat pieniężnych oraz „piroga” i jajka od każdego gospodarza. Trzy razy w roku (Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zielone Świątki) chodził po domach z modlitwami, za które pobierał opłaty. Odgrażał się, że gdy zostanie proboszczem to wprowadzi dziesięcinę²⁴. Sąd konsystorski uznał winę duchownego i za „popędliwe” obchodzenie się z miejscową zwierzchnością i parafianami oraz pobieranie zbyt wysokich opłat za udzielanie sakramentów i upomniał go i skazał na opłatę diet i kosztów śledztwa²⁵.

Żypowski był skonfliktowany nie tylko ze swoimi parafianami, ale też z okolicznym duchowieństwem obydwóch obrządków katolickich. W 1826 r. rozgorzał jego spór z proboszczem parafii rzymskokatolickiej w Komarówce Podlaskiej księdzem Mikołajem Krasuskim²⁶, który oskarżył adwersarza o „obelgi, zgorzenie parafian i bluźnierstwo przeciwko Najświętszemu Sakramentowi”, wynikłe z jego złości, że ksiądz Krasuski ochrzcił nieślubne dziecko unitki Hapy Łukaszukównej. Żypowski żądał ponownego chrztu dziecka w cerkwi. Używał przy tym takiego argumentu: „co ten ksiądz Krasuski wyrabia złodziejskim sposobem zwykle kradnie owieczki z parafii mojej”²⁷. W tej sytuacji sąd konsystorski w Chełmie skazał go za obelżywe i niegodne, gorszące słowa przeciw kapłanowi z sąsiadującej parafii na typową wówczas karę, tj. (10-dniowe) rekolekcje na własny koszt w seminarium chełmskim. Efektem konfliktów było pismo Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 6 XI 1827 r. nakazujące jego wydalenie z parafii Rudno. Żypowski od tego momentu zaczął otwarcie atakować władze diecezjalne, które wi-

²² Ibidem, k. 48-50, Wypis notarialny... 6 II 1823.

²³ Ibidem, k. 38v, Pismo KRWRiOP do biskupa chełmskiego...

²⁴ Ibidem, k. 56-59, Pismo parafian z Rudna do KRWRiOP...2 VII 1826.

²⁵ D. Tarasiuk, *Wisznice. Dzieje miasteczka i okolic do 1918 roku*, Wisznice-Lublin 2006, s. 108.

²⁶ *Komarówka Podlaska - parafia, gmina, okolice*, T. 1, Komarówka Podlaska 2010, s. 69.

²⁷ APL, CHKGK, sygn. 1145, k. 60-65, Kopie protokołów...12 VII i 23 VII 1826.

nił za swoją „krzywdę”²⁸. 19 V 1828 r. został ukarany upomnieniem za paszkwile na ówczesnego dziekana wisznickiego Jana Paszkewicza, którego obwiniał o utratę probostwa w Rudnie. Wobec kontynuowania ataków na dziekana 30 IX 1828 r. został skazany wyrokiem konsystorza diecezjalnego chełmskiego na trzydniowe rekolekcje w białskim klasztorze bazylikańskim. Wobec niepodporządkowania się wyrokowi, jak i inne „zuchwałości” został 8 II 1829 r. suspendowany, czyli odsunięty od sprawowania obowiązków kapłańskich. Dopiero taka kara poskutkowała i ksiądz Jan udał się na rekolekcje²⁹.

Po usunięciu z Rudna, ksiądz Żypowski został administratorem najpierw parafii w Wohyniu, a od 10 III 1828 r. w Wisznicach³⁰. Tam 27 IV 1828 r., został ukarany przez władze diecezjalne za „nielitościwe i plamiące charakter kapłański obchodzenie się z wdową” po zmarłym kapłanie Konstantym Zielińskim³¹. Żypowski wysuwał przy tym oskarżenia, iż wdowa jest intrygantką i wrogiem unii, zresztą uzasadnione, gdyż jak wykazało śledztwo namawiała ona chłopów, aby fałszywie świadczyli przeciwko adwersarzowi. Kapituła Katedry Chełmskiej stanęła jednak po stronie Zielińskiej. Ówczesni właściciele Wisznic Sapielowie w związku z ciągłymi zatargami Żypowskiego nie udzielili mu prezenty. W wyniku tego został on przeniesiony w 1829 r. do Krzyżczewa (administrator 1829-1830, proboszcz 1831-1866). W tym czasie był jednocześnie administratorem w Neplach (1829-1847, 1863-1866), Pratulinie (1851-1863), Terespołu (1865-1866) i Zabłociu (1866)³².

Zmiana parafii nie podziałała uspokajająco na księdza Jana, a wręcz pobudziła go do większego warcholstwa. W kolejnych latach był on wielokrotnie karany, m.in. za znieważanie władz diecezjalnych, w tym biskupów. W tym miejscu można wymienić następujące daty: 21 XI 1832 (za pisma złośliwe o biskupie; w uzasadnieniu tego wyroku pisano m.in. o jego „fantazjach z mamideł pochodzących i obłąkaniu”), 10 XII 1833 (nieszanowanie władzy diecezjalnej i obelgi wobec kapłana), 28 I 1834, 23 V 1834 (niedorzeczne pisma do biskupa), 15/27 IV 1836 (groźba 14. dniowych rekolekcji w klasztorze chełmskim na własny koszt), 21 XI/3 XII 1836, 24 I/10 II 1837, 5/17 III 1837, 10/22 VI 1839, 9/21 VIII 1839 i 18/30 XI 1839³³.

Treść skarg Żypowskiego czasami przybierała wręcz humorystyczny ton. Oto w 1833 r. pisał on o Szulakiewiczu „jako on okazuje się dla mnie wilkiem morderczo drapieżnym, iżb i podpisany, mając honor i hańbę znając równie miłość własną i zemstę nie okazał się zażartym tygrysem dla niego”³⁴. W 1834 r. o tym samym duchownym pisał „z natury na cudze łaknący dobro i pracę, podkrywką niby świętej pokory,

²⁸ APL, CHK GK, sygn. 154, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

²⁹ Ibidem.

³⁰ APL, CHK GK, sygn. 231, k. 14. Raport dziekana wisznickiego... 14 IV 1828.

³¹ Była to Franciszka Zielińska. APL, CHK GK, sygn. 154, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej 19/31 XII 1852.

³² P. Sęczyk, op. cit., s. 704; L. Łukaszuk, op. cit., s. 92-94.

³³ APL, CHK GK, sygn. 1145, 1146.

³⁴ APL, CHK GK, sygn. 1146, k. 291. Pismo J. Żypowskiego do biskupa chełmskiego... 22 VII 1833.

niegodziwym sposobem [...] zagarnął [...] gospodarstwo”³⁵. Co ciekawe Żypowski ubliżając biskupom, jednocześnie pisał, aby ci poprosili władze świeckie o wydaniu dobrej opinii o nim. Być może wynikało to z jego dziwnej sentencji, że „lepszy jest nieprzyjaciel otwarty, niżeli przyjaciel skryty”³⁶.

Miara cierpliwości biskupa chełmskiego przebrała się 2/14 XII 1839 r., gdy Żypowski po raz drugi już został odsunięty od sprawowania obowiązków kapłańskich i skazany na zamknięcie na czas nieograniczony w domu korekcyjnego w Liszkowie w guberni augustowskiej. W uzasadnieniu pisano m.in. „straciwszy wstyd naturalny i przyzwoitość”, „rozpuściwszy cugle wyuzdanej namiętności do pieniactwa napojony niepohamowaną złością i zawziętością”, „czepia się kogo może, aby mu dokuczyc”³⁷. Skazany unikał wyjazdu do Liszkowa twierdząc, że podlaski naczelnik wojskowy gen. mjr Nikołaj Ładyżenski zabronił mu na piśmie wyjeżdżać z parafii³⁸. Ostatecznie 5/17 IV 1840 r. został zwolniony z kary po przyrzeczeniu poprawy³⁹. Być może pomogła mu w tym opinia Wojciecha Bogusławskiego, który w marcu 1840 r. prosił o przywrócenie do parafii Żypowskiego⁴⁰.

Żadne kary nie mogły jednak uspokoić Żypowskiego, później m.in. w 1853 r. za pobieranie zbyt wysokich iura stolae został skazany przez biskupa chełmskiego na kolejne 7-dniowe rekolekcje w białskim klasztorze⁴¹. W kolejnym roku ten sam biskup ukarał go za nieodbycie tych rekolekcji⁴². W 1857 r. dwukrotnie skazano na rekolekcje w klasztorze bazylianów w Białej Podlaskiej za pisemną obrazę władz rządowych i zarzucanie urzędnikom „falszu” oraz udzielenie ślubu nieletniej i sfalszowanie zapisu w księdze metrykalnej⁴³.

Jan Żypowski popadał nie tylko w konflikty z władzami kościelnymi. Bywał jako oskarżony też w sądach powszechnych. We wrześniu 1827 r. został skazany przez sąd policji poprawczej wydziału białskiego na 60 złp kary za obelgi wobec urzędników. Kara nie przyniosła efektu, gdyż 18 XII 1827 r. został on ponownie skazany przez ten sam sąd na 80 złp kary z artykułu 249 (obelgi słowne wobec władz) i 230 (ponowny występki) Kodeksu Karzącego Królestwa Polskiego. Przed sądem stanął ponownie 18/30 VII 1839 r. oskarżony o oszustwa. W 1841 r. ksiądz Jan razem z braćmi Szymonem i Stefanem, proboszczem w Holeszowie, wjeżdżając bryczką do Terespoła nie tylko nie zapłacili podatku brukowego, ale i pobili batem strażnika i zerwali tablicę o opłacie.

³⁵ Ibidem, k. 305. Pismo J. Żypowskiego do biskupa chełmskiego... 2 VI 1834; D. Tarasiuk, op. cit., s. 109.

³⁶ Ibidem, k. 423-424, Pismo J. Żypowskiego do biskupa chełmskiego... 2/14 VIII 1839.

³⁷ Ibidem, k. 457-460, Protokół konsystorza generalnego diecezji chełmskiej... 2/14 XII 1839.

³⁸ Ibidem, k. 449, Pismo dziekana kodeńskiego do konsystorza generalnego diecezji chełmskiej... 10/22 I 1840.

³⁹ APL, CHK GK, sygn. 154, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

⁴⁰ APL, CHK GK, sygn. 1146, k. 473. Pismo Bogusławskiego do biskupa diecezji chełmskiej... 23 III 1840; L. Łukaszuk, op. cit., s. 95.

⁴¹ APL, CHK GK, sygn. 154, k. 609, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

⁴² APL, CHK GK, sygn. 155, k. 138-139. Wykaz tabellaryczny... 1853.

⁴³ APL, CHK GK, sygn. 156, k. 596, Wykaz tabellaryczny... 1858; L. Łukaszuk, op. cit., s. 100.

Za to 12/24 XII 1841 r. skazano go na 45 dni aresztu domowego i około 40 złp. za występowanie przeciwko porządkowi publicznemu i „miotanie” obelg, które sąd drugiej instancji zamienił na 12 rb. grzywny⁴⁴. W 1847 r. został oskarżony o próbę zabójstwa Konstantego Charłampowicza, którego zepchnął z mostu do Bugu. We wrześniu 1848 r. sąd kryminalny lubelski skazał go za to na dwa miesiące aresztu⁴⁵. W 1850 r. toczyła się przeciwko niemu sprawa dotycząca defraudacji herbaty w byłej Komorze Celnej w Terespolu⁴⁶.

Jan Żypowski nadal pozostawał w sporach z właścicielami majątków, w których znajdowały się jego parafie. Najostrzejsze formy przybrał konflikt w Neplach. Od 30 IX/12 X 1846 r. toczyło się wobec niego śledztwo, w sprawie o „podburzanie spokojności publicznej i bezpieczeństwa osobistego”, zgłoszonej przez zastępcę wójta gminy Neple Konstantego Charłampowicza w czerwcu 1845 roku. Doprowadziło to do ukarania Żypowskiego na mocy reskryptu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z 3/15 XII 1846 r. za składanie fałszywych doniesień przeciwko wójtowi w Neplach i nieuszanowanie dnia świątecznego. W tym samym jeszcze miesiącu ksiądz Jan oskarżył Charłampowicza o nieuczęszczanie na nabożeństwa i odprawienie w kaplicy domowej Mierzejewskich nabożeństwa z okazji rocznicy 3 Maja, co według danych policji okazało się nieprawdą⁴⁷. W tej sytuacji Julia Mierzejewska dziedziczka dóbr ziemskich Neple skierowała do biskupa chełmskiego list, w którym oskarżała administratora parafii o liczne nadużycia. Czytamy w nim m.in. o podburzaniu chłopów do nieposłuszeństwa wobec władzy miejscowej, ciągłym pisaniu donosów na księdza Charłampowicza, Mierzejewską, zdzierstwo, wprowadzanie uciążliwych opłat dla chłopów, niszczenie cerkwi, oszustwa w księgach finansowych i „namiętności do nieprawych zysków”. W związku z tym prosiła o usunięcie go z parafii⁴⁸. W tej sytuacji, 20 I/1 II 1847 r. decyzją biskupa chełmskiego został on pozbawiony administracji parafii w Neplach. Jednocześnie nakazano mu zamieszkać w Krzyczewie⁴⁹. Przy tej okazji okazało się, że od 1830 r. wcale nie dbał on o cerkiew, nie utrzymywał nauczyciela i sam także nie uczył dzieci pacierza. Pobierał jednak wynagrodzenie na ten cel. Ostatecznie dozór parafialny zażądał od niego zwrotu nienależnie pobranych 2656 złp. Niedługo potem właściciel Krzyczewa Michał Bogusławski oskarżył go o podburzanie włościan przeciwko dworowi⁵⁰. W lutym 1852 r. Zofia Bogusławska napisała w kolejnej skardze o Żypowskim „znany awanturnik powodowany chęcią nieprawych korzyści”, który „rozpuszcza ciągle wyuzdane swe namiętności, napojony niepohamowaną złością

⁴⁴ L. Łukaszuk, op. cit., s. 95-96.

⁴⁵ APL, CHKGK, sygn. 154, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852.

⁴⁶ APL, CHKGK, sygn. 1147, k. 501, Pismo RGL do biskupa diecezji chełmskiej... 9/21 VII 1856.

⁴⁷ APL, CHKGK, sygn. 154, k. 605, Wykaz duchowieństwa świeckiego diecezji chełmskiej... 19/31 XII 1852; L. Łukaszuk, op. cit., s. 97.

⁴⁸ APL, CHKGK, sygn. 1147, k. 189, Pismo J. Mierzejewskiej... 30 XI/12 XII 1846.

⁴⁹ Ibidem, k. 131, Pismo biskupa chełmskiego do J. Żypowskiego... 20 I/1 II 1847.

⁵⁰ APL, CHKGK, sygn. 986, bp., Protokół dozoru parafialnego parafii nepelskiej... 13/25 II 1847; L. Łukaszuk, op. cit., s. 98-99.

i zawziętością, odrzuca od siebie święte godło pokoju”. W 1853 r. gubernator cywilny lubelski prosił biskupa chełmskiego o usunięcie Żypowskiego z Krzyczewa⁵¹.

W tym czasie bezpodstawne skargi Żypowskiego denerwowały już urzędników różnych urzędów. 19/31 VIII 1849 r. został on upomniany za pisma ubliżające władzy⁵². Prokuratura Królestwa Polskiego w maju 1851 r. pisała, że ma już dość jego pism „nacechowanych rozwlekłością i niezajomością rzeczy”⁵³. Naczelnik powiatu bialskiego zniecierpliwiony kolejnymi ekscesami Żypowskiego pisał o nim do gubernatora lubelskiego, że „nurząc się w kałuży hańby i powszechnego poniżenia, znajduje zrozumienie” władz religijnych⁵⁴.

Jednym z najgłośniejszych wyczynów Jana Żypowskiego był otwarty atak na kult św. Wiktora Męczennika w 1859 r., gdy do katedry rzymskokatolickiej w Janowie Podlaskim sprowadzono jego relikwie. Naczelnik III Okręgu Korpusu Żandarmów doniósł księciu namiestnikowi Królestwa Polskiego, że Żypowski „znany z burzliwego i niespokojnego charakteru” zabraniał swoim wiernym udać się na uroczystości do Janowa tłumacząc, że „przywieziono nie kości świętego a gnaty kapucyńskiego zakonnika, jednego z przyjaciół biskupa diecezji podlaskiej”⁵⁵. W tej sytuacji Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych zwracała się do biskupa chełmskiego Jana Teraszkiewicza z wnioskiem o upomnienie duchownego. Ten z kolei, 10/22 VIII 1859 r., nakazał dziekanowi kodeńskiemu Janowi Bojarskiemu sprawdzenie, czy rzeczywiście Żypowski dopuścił się bluźnierstw przeciwko relikwiom św. Wiktora. Delegowany zwrócił się z prośbą o zwolnienie go z tego obowiązku, tłumacząc się powiązaniem rodzinnymi i podejrzewając, że Żypowski był zdolny do wszystkiego, nawet do oszczerstw. Dalej pisał: „a gdyby się on uniewinnił wykrętnie, co jest prawdopodobnym – kler rzymski, z którym pozostaje w przyjaznych stosunkach uznałby mnie za szalbierza podobnego do Jana Żypowskiego”⁵⁶. Tymczasem rzymskokatolicki biskup podlaski Beniamin Szymański żądał ukarania awanturnika. W liście z 15 IX 1859 r. skierowanym do konsystorza generalnego diecezji greckokatolickiej w Chełmie pisał, że szczątki świętego Wiktora sprowadzono z inicjatywy Aleksandry Augustowej Potockiej za zgodą władz kościelnych i państwowych. Wszyscy traktowali je z odpowiednim szacunkiem, tylko Żypowski „człowiek bez wiary i obyczajów, którego początkowa historia przykra, dalsza okropna i bolesna”, „kamień obrazy nie tylko dla parafii, lecz i dla całego wiernego ludu”, „jako organ szatana zaczął publicznie z ambony miotać bluźnierstwa przeciw świętemu ze zgrozą i największym zgorszeniem obecnych słuchacza”. Tym samym znieważał on biskupa, rząd i Potockich. Wykazywał się też brakiem znajomości historii Kościoła. W ramach zadośćuczynienia biskup podlaski żądał, aby Żypowski odwołał wszystko z ambony, odbył pielgrzymkę do relikwii, prosił o przebaczenie i przeprosił osobiście biskupa⁵⁷. Biskup chełmski 12/24 X 1859 r. wydał

⁵¹ APL, CHK GK, sygn. 1147, k. 393-415, Pismo Zofii Bogusławskiej... 24 I/5 II 1852.

⁵² APL, CHK GK, sygn. 154, k. 128-129. Wykaz tabellaryczny... 1849.

⁵³ APL, CHK GK, sygn. 1147, k. 389-390, Pismo Prokuratury w Królestwie Polskim... 8/20 V 1851.

⁵⁴ Ibidem, k. 455, Pismo naczelnika powiatu bialskiego do gubernatora lubelskiego... 1851.

⁵⁵ Ibidem, k. 1-2, Pismo KRSWiD do biskupa administratora diecezji chełmskiej... 10/22 VII 1859.

⁵⁶ Ibidem, k. 3, Pismo dziekana kodeńskiego... 1/13 IX 1859.

⁵⁷ Ibidem, k. 5-8, 15-16, Pismo Biskupa Diecezji Podlaskiej... 15 IX 1859.

reskrypt nakazujący Żypowskiemu przeproszenie biskupa podlaskiego. Ten nie chciał podporządkować się temu nakazowi. Zażądał udowodnienia, że jego poglądy w sprawie relikwii są nieprawdziwe⁵⁸. Stąd też w dniach 16-17/28-29 XI 1859 r. w Krzyczewie odbył się kolejny etap śledztwa, prowadzona przez dziekana łosickiego księdza Jana Kalińskiego. Nie udało się wówczas niczego ustalić, gdyż okazało się, że Żypowski rzadko odprawiał tam mszę, a wierni uczęszczali do świątyni w Mokranach. Błuźnić zaś przeciwko relikwiom miał na stypie pogrzebowej w tej miejscowości⁵⁹. Sprawa ta zakończyła się dopiero w maju 1861 r., gdy Żypowski publicznie odwołał swoje bluźnierstwa⁶⁰.

Elementem odmienności życiorysu Jana Żypowskiego od większości duchowieństwa unickiego w tym czasie był jego negatywny stosunek do Kościoła rzymskokatolickiego. W 1839 r. zaatakował on biskupów łacińskich za dążenie do likwidacji unii kościelnej. Mówił on m.in.: „Ja zaś raz urodzony Rusinem i takim umierać pragnę”, „Nie pozwolę też przyciągać parafian na obrządek rzymski”⁶¹. W 1842 r. zaliczono go do zwolenników ruskości w Cerkwi greckokatolickiej dążących do wprowadzenia ikonostasów⁶². W 1866 r. stracił on parafię w Terespolu, za to, że przed nabożeństwem powiedział w zakrystii w Kodniu „postępujecie według ducha moskiewskiego i rosyjskiego”⁶³. Poprzez swoją butę i zły stosunek do parafian przyczynił się jednak do przechodzenia ich na obrządek rzymski. Musiał, np. tłumaczyć się z porzucenia unii przez Onufrego Gryciuka z Mokran, którego nie chciał wypowiadać. Oskarżony tłumaczył, że nie miał na to czasu⁶⁴.

Jan Żypowski, ówczesny proboszcz w Krzyczewie, zmarł 16/28 IX 1866 r. w Janowie [Podlaskim] w wieku 71 lat⁶⁵. Ostatnie jego chwile przedstawia raport pomocnika lekarza powiatu bialskiego z Janowa [Podlaskiego] Wiktora Maleszewskiego. Żypowski zatrzymał się poprzedniego dnia w tamtejszym zajeździe. Około godz. 22 zaczął wykazywać objawy cholery, w związku z czym został przeniesiony do czasowo urządzonego przez komitet choleryczny szpitala. Następnego dnia około godz. 13 zmarł. Przed śmiercią zeznał on, iż bóle pojawiły się po zjedzeniu gotowanej ryby, gruszek i wypiciu dużej ilości wody. Był on pierwszą ofiarą epidemii cholery z 1866 r. w Janowie Podlaskim⁶⁶. W tej sytuacji opis jego śmierci przedstawiony przez Emila Bańkowskiego, który w swojej pracy napisał, że ten wielki wróg katolicyzmu zakończył życie w karczmie u Żyda pod ławą, tknięty apopleksją można uznać za sporządzony w celach propagandowych⁶⁷.

⁵⁸ Ibidem, k. 27-28, Pismo Jana Żypowskiego do konsystorza diecezji podlaskiej... 31 X/12 XI 1859.

⁵⁹ Ibidem, k. 39-66, Akta śledcze w sprawie ks. J. Żypowskiego... 16/28 XI 1859.

⁶⁰ Ibidem, k. 85-86, Pismo biskupa diecezji podlaskiej... 25 IV 1861.

⁶¹ APL, CHKGK, sygn. 1146, k. 391, Pismo J. Żypowskiego do biskupa chełmskiego... 10/22 V 1839.

⁶² APL, Zarząd Żandarmerii Powiatu Bialskiego, Konstantynowskiego i Włodawskiego, sygn. 138, bp., Imiennyj spisok... 4 XII 1842.

⁶³ Sęczyk, op. cit., s. 251.

⁶⁴ APL, CHKGK, sygn. 65, k. 234, Pismo J. Żypowskiego do biskupa diecezji chełmskiej...

⁶⁵ APL, Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Janowie, sygn. 47, Akt zgonu nr 30 z 1866 r.

⁶⁶ APL, Rząd Gubernialny Lubelski I, sygn. pol. 87, k. 415-416, Raport pomocnika lekarza powiatu bialskiego... 16/28 IX 1866.

⁶⁷ E. Bańkowski, *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*, Lwów 1887, s. 202.

Poznanie dokładnej daty śmierci Żypowskiego pozwala na stwierdzenie, że nie prowadził on osobiście ksiąg stanu cywilnego w parafii w Krzyczewie. Z zapisów w księdze urodzeń parafii krzyczewskiej wynika, że ostatni akt sporządził on 8/20 IX 1866 r., a następny wpis z 11/23 września podpisał już jego następca ksiądz Józef Kurmanowicz, a wtedy Żypowski jeszcze żył. Tymczasem w księdze zgonów ostatni akt z jego podpisem sporządzono 19 września/1 października, czyli kilka dni po jego śmierci⁶⁸.

Zapoznanie się z życiem księdza Jana Żypowskiego pozwala na zastanowienie się nad przyczynami jego „niespokojnego” zachowania. Z istniejących dokumentów możemy podejrzewać, że w dużym stopniu była to kwestia wychowania domowego, gdyż niewłaściwe zachowania pojawiły się już w okresie dzieciństwa. Pojawia się też pytanie, dlaczego osoba stale łamiąca prawo tak kościelne, jak i cywilne, w zasadzie nie poniosła poważnych konsekwencji swoich czynów. Niestety istniejąca dokumentacja nie pozwala na udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Prawdopodobnie władze duchowne tolerowały jego poczynania, gdyż brakowało księży. Nie chciano również karać jego rodziny, której członkowie mieli powiązania rodzinne z wieloma duchownymi.

Ksiądz Jan Żypowski był postacią kontrowersyjną i nie należy jego zachowania uogólniać na całe duchowieństwo greckokatolickie diecezji chełmskiej w XIX wieku.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archival sources:

Archiwum Państwowe w Lublinie:

- Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Janowie, sygn. 47
- Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Krzyczewie, sygn. 55.
- Akta stanu cywilnego parafii greckokatolickiej w Rudnie, sygn. 4, 6.
- Chełmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 65, 139, 154, 155, 156, 231, 986, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149.
- Rząd Gubernialny Lubelski I, sygn. pol. 87.
- Zarząd Żandarmerii Powiatu Białskiego, Konstantynowskiego i Włodawskiego, sygn. 138.

Studies:

Bańkowski E., *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*, Lwów 1887.

Komarówka Podlaska – parafia, gmina, okolice, T. 1, Komarówka Podlaska 2010.

Łukaszuk L., *Nęple. Krzyczew. Wczoraj i dziś*, Biała Podlaska 2016.

Osiński T., „Propaganda luchowska”. *Kulisy kontwersji na prawostawie unitów wsi Luchów, Babice, Potok Górny w latach czterdziestych XIX wieku*, „Res Historica”, t. 26, 2008, s. 63-89.

Sęczyk P., *Duchowieństwo parafialne Kościoła unickiego w Królestwie Polskim w latach 1815-1875*, Lublin 2022 [maszynopis rozprawy doktorskiej].

Ślaza P., *Naruszenia dyscypliny wśród kleru greckokatolickiej diecezji chełmskiej w okresie rządów biskupa Filipa Felicjana Szumborskiego (w świetle protokołów posiedzeń konsystorza diecezjalnego)*, „Teki Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie”, 2009, t. 5–6, s. 50–72.

Tarasiuk D., *Wisznice. Dzieje miasteczka i okolic do 1918 roku*, Wisznice-Lublin 2006.

⁶⁸ APL, Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Krzyczewie, sygn. 55.

